

DOPORUČENÍ K ÚSPĚŠNÉMU ŘEŠENÍ PROBLÉMU PŘEDČASNÝCH ODCHODŮ ZE VZDĚLÁVÁNÍ

Vzniklo v JCMM v roce 2022.

Cílem této kapitoly je doporučit obecnější postupy i konkrétnější nástroje, které lze využít pro úspěšné řešení problému předčasných odchodů (dále pouze „PO“). Navazujeme tím na předešlé kapitoly Závěrečné zprávy, kde jsme představili skupiny nejvíce ohrožené předčasným odchodem ze školství/vzdělávání (kapitola 3), identifikovali jsme hlavní důvody PO (kapitola 5) a popsaly nástroje, které školy v rámci prevence PO používají (kapitola 6). Doporučení jsou obecná i cílená na žáky a školy Jihomoravského kraje.

PREVENTIVNÍ OPATŘENÍ/NÁSTROJE

SYSTEM VČASNEHO VAROVÁNÍ A INDIKÁTORY RIZIKA PO

Problémy s PO je potřeba řešit preventivně, a ne až při jejich eskalaci. Jak ale poznat, který žák je ohrožený PO a proč? Odborníci doporučují zavedení tzv. **„Systému včasného varování“** („Early warning system“)¹, což je nástroj, kterým lze na základě systematické sledování a vyhodnocování **specifických faktorů = indikátorů, rozpoznat kdo je ohrožen předčasným odchodem.**

- Cílem je shromáždit co nejvíce informací o slabých a silných stránkách žáků, ale také o jejich rodinném zázemí.
- Žáci identifikovaní jako „rizikovní“ jsou pak zváni na individuální pohovor se školním psychologem, nebo výchovným poradcem který jim poskytuje navazující podporu.
- Obecně odborníci za důležité pokládají se s žáky osobně potkat a mluvit si s nimi. Důraz je kladen na empatickou, trpělivou a respektující komunikaci.
- Indikátory sledujeme na začátku a v průběhu studie, na identifikaci žáků ohrožených PO se lze zaměřit ale již před nástupem na SŠ.

Prvním krokem k realizaci Systému včasného varování je **definice indikátorů**, díky kterým bude možné rozpoznat žáky ohrožené PO, v tomto případě *doporučujeme*:

- Sestavit skupinu pracovníků školy, kteří se shodnou na ustanovení indikátorů pro žáky jejich školy.
- Zvážit vytvoření škály „závažnosti“ pro jednotlivé indikátory.

¹ https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000380552_eng

- Ustanovit bodové hranice, při jejichž překročení bude žák identifikován jako „ohrožený PO“ a „vysoce ohrožený PO“.
- Stanovit jaká data pro každý jednotlivý indikátor budou sbírána a to, kdo a jak bude indikátory sbírat.
- Sestavit seznam s informacemi o žácích, který bude distribuován mezi ostatní pracovníky školy. Zohlednit ochranu osobních dat žáků.
- Nastavit proces evaluace celého systému.

INDIKÁTORY PO

Při definování indikátorů lze vycházet z informací o žácích, kteří studium předčasně ukončili v předchozích letech. Můžeme sledovat: o koho šlo (dívka, chlapec, žák prvního ročníku, věk apod.), proč odešel (šikana, tlak rodiny, práce, těhotenství apod.), byla zde viditelná znamení indikující možnost PO? (absence, nevhodné chování, problémy se spolužáky/učiteli apod.).

Mezi indikátory, které školy nejčastěji používají a doporučují používat k odhalení rizika PO patří:

- Zvýšené absence (omluvené, ale častěji neomluvené), špatný prospěch (případně jeho náhlé zhoršení).
- Zaostávání v jednom nebo více předmětech (případně náhlé zhoršení prospěchu)
- Problémové chování (agresivita, nevhodné chování, špatné vztahy ve třídě, s učiteli, ale i sociální izolace).

Vedle těchto indikátorů, *doporučujeme sledovat také některé další, které samy o sobě nemusí značit riziko PO, pokud se jich ale nashromáždí více, tak tomu tak být může.* Důležité je, že na některé z nich se lze zaměřit již před zahájením studia a že často jde o faktory, které mohou být příčinou výše uvedeného záškoláctví, neprospěchu a problémového chování. Řadí se k nim například:

- Socioekonomické zázemí rodiny (rodina je v hmotné nouzi, rodič samoživitel, dlouhodobá nestabilní pracovní situace v rodině, vícečetná rodina, bydliště v sociálně vyloučené lokalitě, nevyhovující bydlení, například na ubytovně apod.).
- Individuální situace žáka a rodiny (žák je sám rodičem, pečuje o osobu blízkou, žák je sirotek, nežije s rodiči apod.).

- Zdravotní stav (žák má zdravotní postižení, speciální vzdělávací potřeby, psychické problémy, chronické zdravotní problémy apod.).
- Kulturní specifika (žák patří ke skupině ohrožené etnickou/náboženskou diskriminací, žák je cizinec, jehož rodným jazykem není čeština).
- Vztah žáka ke škole (absence pocitu sounáležitosti se školou/spolužáky/učiteli).
- studijní dráha žáka (žák přešel z jiné školy, kterou nedokončil, žák na střední školu nastoupil z 7. nebo 8. ročníku na ZŠ, opakování ročníku na ZŠ)
- motivace pro výběr školy (důvodem volby nebyl zájem žáka o obor, ale jiné okolnosti)

Důležitou otázkou je, jak výše uvedené informace zjišťovat. **Před nástupem a krátce po nástupu na SŠ doporučujeme:**

- zajistit informace ze ZŠ (například výstupní hodnocení, vysvědčení z 9. třídy, příp. 8. třídy, doporučení PPP)
- využít informace z přihlášek
- využít vlastní dotazník pro nastupující žáky o jeho rodinném/školním zázemí
- uspořádat dny řemesel a/nebo workshop na škole, kde je možné se seznámit se zájemci o obor, a naopak tyto zájemce podrobně informovat o tom, co je čeká
- získat informace individuálním pohovorem v době, kdy si žáci/rodiče přichází převzít zápisový list
- uspořádat informační schůzky pro rodiče nově přijatých žáků před zahájením školního roku, tj. v červnu (představit, jak funguje škola, jaké se vyučují předměty, může být vyřízena základní školní administrativa)
- vypracovat seznam žáků, kteří opakují ročník nebo přestoupili z jiné školy či z jiného oboru v rámci školy.
- vypracovat seznam žáků se specifickou poruchou učení a chování na základě doporučení PPP nebo výpisu z PPP.
- vytvořit žákovské portfolio

Specificky pro identifikaci žáků ohrožených předčasným odchodem byl v rámci projektu The school improvement partnership, na jehož tvorbě se podíleli zástupci Zlínského kraje vyvinut **dotazník SAFE ARRIVAL**. K podobnému účelu slouží sada interaktivních online nástrojů tzv. **VET toolkit for tackling early leaving** stejného zaměření vytvořená Evropským střediskem pro rozvoj odborného vzdělávání Cedefop . Užitečné nástroje sloužící nejen k detekci žáků ohrožených předčasným odchodem, ale také k další práci s nimi, byli vyvinuty i v rámci mezinárodního **projektu STOP DROPOUT**.

Doporučit lze i řadu dalších způsobů, vhodných pro monitorování situace tříd a žáků jak na začátku, tak v průběhu studia, díky kterým lze žáky lépe poznat a identifikovat ty, kteří mohou být více ohroženi PO. Jedná se například o:

- Adaptační pobyty
- Diagnostika třídního klimatu
- Diagnostika učebních stylů
- Osobnostní testy

ROZPOZNÁNÍ PŘÍČIN PROBLEMU

Absence, neprospěch, ale například i rušivé chování² jsou jedním z nejdůležitějších indikátorů, ale je potřeba mít na paměti, že se jedná o **projevy nikoliv příčinu problémů**, bez jejichž rozpoznání nelze situaci efektivně řešit. *Co je důležité:*

- stěžejní roli v rozpoznání příčin problémů hrají nepedagogičtí pracovníci (psycholog, sociální pedagog, výchovný poradce, asistent pedagoga, školní asistent)
- zaměstnanci školy by měli mít možnost vzdělávat se v tématech jako jsou druhy SVP, sociální znevýhodnění, práce s cizinci, týrané děti apod. (více ke konkrétním seminářům workshopům u jednotlivých kapitol)

² Duševní nepohoda se může manifestovat také rušivým chováním. Na pedagogickou práci s rušivým chováním, které je manifestací duševní nepohody se zaměřuje například online kurz ČvT, <https://www.clovektvisni.cz/rozhovor-adela-labusova-2022-8964gp>.

- existence bezpečného a vzájemně se respektujícího prostoru pro sdílení mezi pedagogy a nepedagogy
- zaměstnanci školy by měli mít možnost využít institutu uvádějícího učitele, supervizi nebo mentoringu

ROLE TŘÍDNÍCH UČITELŮ A NEPEDAGOGICKÝCH PRACOVNÍKŮ

Třídní učitelé a nepedagogičtí pracovníci hrají v prevenci PO stěžejní roli. *Důležité je:*

- aby třídním prvních ročníků byl učitel, který třídu povede po celou dobu studia
- vedení školy by mu mělo zajistit DVP (například v tématech týkajících se klimatu třídy, šikany apod.)
- v případě nepedagogických pracovníků je důležité, aby jejich pozice byla systematicky ukotvena ve školském zákoně

Školním psychologům/výchovným poradcům *doporučujeme* (ve spolupráci s dalšími pedagogickými pracovníky a odborníky):

- snažit se o včasné zachycení žáků ohrožených předčasným odchodem a systematickou práci s těmito žáky
- vedle prescreeningových dotazníků lze za tímto účelem využívat nástroje specificky zaměřené na identifikaci žáků ohrožených předčasným odchodem
- využití metodiky kulatých stolů k propojení pedagogických pracovníků školy a dalších (mimoškolních) odborníků, směřující k řešení daného problému v celé jeho komplexitě. Na rozdíl od případových konferencí se kulaté stoly mohou zaměřit na více žáků a témat³

Rizika spojená se systematickým monitoringem a zavádění systému včasného varování:

- vysoká administrativní zátěž zejména v počátečních fázích nastavování celého systému „včasného varování“

³ Jako příklad dobré praxe může v tomto směru posloužit Vyšší odborná škola a Střední průmyslová škola, Rychnov nad Kněžnou: [Mezioborová spolupráce v prostředí střední školy | Infoabsolvent.cz](https://www.mezioborova.cz/)

- stigmatizace žáků se lze částečně vyhnout tím, že program nazvu například „monitorovací systém žáků“
- nesystémové financování podpůrných pozic a nedostatek kvalifikovaných odborníků
- studium pedagogiky které neodpovídá praxi a vnímání role pedagoga

NEJOHROŽENĚJŠÍ SKUPINY

ŽÁCI CIZINCI

Je doloženým faktem, že velká část cizinců v ČR ve věku 16-26 let nestuduje na střední škole. Pokud studují, tak přednostně na nematuritních oborech (učiliště), nebo na soukromých středních školách, které mají vlastní kritéria pro přijímací řízení. I tak ale častěji, než ostatní střední školu předčasně ukončují. Velkou roli v tom hraje nastavení přijímacího řízení na střední školy a nízká jazyková podpora žáků cizinců napříč vzdělávacím systémem. Ptáme se co dělat jinak, aby se situace zlepšila a nedocházelo k plýtvání lidským kapitálem.

Na úrovni státní správy doporučujeme:

- **Z rozpočtu státu/krajů zajistit systematické a stabilní financování ročního přípravného kurzu** v osvědčené podobě, tak jak byla otestována v rámci pilotního a pokračujícího projektu organizovaného Metou, o.p.s. a Centrem pro integraci cizinců, o.p.s. Kurz by měl být nabízen ve všech krajích ČR.
- **Zvýšit dostupnost přípravných kurzů ČDJ pro studium na SŠ** pro nově příchozí a žáky bez dostatečné znalosti češtiny.
- **Z rozpočtu státu/krajů zajistit systematické a stabilní financování intenzivního přípravného kurzu (k maturitě)** a zvýšit tak jeho dostupnost ve všech krajích ČR.
- Odborníci z praxe dlouhodobě upozorňují na to, že české občanství není zárukou znalosti českého jazyka⁴. V souladu s jejich stanoviskem do české školské legislativy **zavést pojem „žák s odlišným mateřským jazykem (OMJ)“**, který lépe odráží reálné potřeby žáků s migrantským původem⁵.

⁴ <https://meta-ops.eu/odborna-verejnost/legislativa/>

⁵ <https://www.inkluzivniskola.cz/deti-zaci-s-omj>

- Odborné studie dokládají, že osvojení jazyka v případě žáků cizinců trvá obvykle dva až tři roky. Je proto potřeba **navýšit rozsah jazykové přípravy na minimálně 320 hodin**. Nová vyhláška navyšuje rozsah jazykové přípravy ze 70 hodin na 200 po maximálně 10 měsíců.
- **Zvýšit informovanost** škol o možnostech podpory žáků cizinců.
- **Zvýšit nabídku kurzů pro učitele češtiny jako druhého jazyka se zaměřením na SŠ** a nabídku kurzů češtiny pro žáky podle §20 ŠZ, zejména organizovaných krajem, i na žáky s nedostatečnou znalostí češtiny před nástupem do SŠ i během studia na SŠ.

Na úrovni škol (a poraden) doporučujeme:

- Využít materiály vzniklé v rámci ročního přípravného kurzu pro podpory žáků cizinců v rámci školní výuky, které jsou ke stažení zde: <https://ceskylevouzadni.cz/>.
- Systémově řešit jazykovou podporu během studia jako prevenci předčasných odchodů ze vzdělávání.
- Efektivně přizpůsobit podmínky přijímacího řízení a maturitní zkoušky pro žáky s nedostatečnou úrovní češtiny.
- Zajistit podporu všem žákům cizincům, ať již dle § 16, nebo § 20 školského zákona.
- Rozhodně nedoporučujeme omezit podporu těchto žáků na distanční výuku, umožněnou na základě § 20. Pokud je například pro žáka cizinec dojíždění do školy určené k poskytování jazykové přípravy nepřekonatelnou překážkou doporučujeme využít přednostně podpůrná opatření podle § 16 školského zákona a zajistit výuku ČDJ 3krát týdně v jeho kmenové škole na základě doporučení PPP. Možnosti poskytování podpory podrobně popisuje Metodika MŠMT (viz Užitečné zdroje).
- Poradny pro svou práci s těmito žáky využít metodické doporučení MŠMT, které je upravenou verzí doporučení z roku 2019, a je ke stažení zde: <https://www.inkluzivniskola.cz/sites/default/files/uploaded/metodika-ke-vzdelavani-cizincu-ms-a-zs.pdf>
- K podpoře žáků, kteří mají české státní občanství, ale pro které není čeština mateřským jazykem, nebo ji dokonale neovládají, zajistit podporu skrze dostupná podpůrná opatření (dále též jen „PO“) podle § 16 školského zákona, zvláště pak posílení výuky českého jazyka jako jazyka cizího (druhého)⁶.

⁶ Tyto žáky lze zařadit mezi **žáky se SVP z důvodu odlišného kulturního prostředí** podle přílohy 1 vyhlášky č. 27/2016 Sb., o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných ve znění pozdějších předpisů.

- Posuzovat úpravu zkoušky (zvl. způsob hodnocení) z českého jazyka ve společné části maturitní zkoušky a jednotné přijímací zkoušky s ohledem na specifika žáků-cizinců.

SOCIOEKONOMICKY ZNEVÝHODNĚNÍ ŽÁCI

Vzhledem k tomu, že existuje přímá závislost mezi socioekonomickým statusem rodiny a školní úspěšností dětí, jsou žáci ze znevýhodněného prostředí často vystaveni školní neúspěšnosti, která zvyšuje riziko předčasného opuštění vzdělávacího systému. Školní neúspěch je v tomto případě způsoben jednak komplexem problémů na straně rodiny žáka, která pak nemá dostatek zdrojů a kompetencí na jeho podporu, jednak nepřipraveností škol a vzdělávacího systému na specifickou práci s takto znevýhodněnými žáky. Jakým způsobem lze tedy systematicky podporovat socioekonomicky znevýhodněné žáky v jejich vzdělávací dráze?

DIAGNOSTIKA ŽÁKŮ S POTŘEBOU PODPORY Z DŮVODU SOCIÁLNÍHO ZNEVÝHODNĚNÍ

Na úrovni PPP je třeba zaměřit se na identifikaci a **diagnostiku SVP** vycházejících ze sociálního znevýhodnění a přidělení adekvátních podpůrných opatření (vhodným vodítkem je např. [katalog podpůrných opatření pro žáky se sociálním znevýhodněním](#))

KARIÉRNÍ PORADENSTVÍ⁷

Kariérní poradenství zaměřené na identifikaci silných a slabých stránek žáka a jeho potenciálu pro budoucí povolání by mělo být organickou součástí vzdělávání všech dětí již od zahájení školní docházky. U socioekonomicky znevýhodněných žáků je potřeba podpory zaměřené na identifikaci vlastního potenciálu, a rovněž na orientaci v možnostech uplatnění ještě výraznější. Doporučujeme proto, aby se u těchto žáků kariérní poradenství akcentovalo, a to jak při výuce, tak v rámci práce poradenských profesí.

U aktivit kariérového poradenství *je důležité:*

- poskytovat poradenství **dlouhodobě a systematicky**

⁷ Kariérním poradenstvím specificky zaměřeným na socioekonomicky znevýhodněné se v různých regionech ČR zabývá program organizace Člověk v tísni: <https://www.clovekvtisni.cz/co-delame/socialni-prace-v-cr/karierni-poradenstvi>, v Jihomoravském kraji organizace IQ Roma servis: https://iqrs.cz/www-iqrs-cz-co_delame/program-pro-mlade/

- zaměřit se na **identifikaci silných a slabých stránek** žáka a ty silné dále rozvíjet, a zároveň budovat **reálné sebehodnocení** žáka (vhodným nástrojem je tzv. **žakovské portfolio** – viz <http://archiv-nuv.npi.cz/eqavet/zakovske-e-portfolio.html> a <https://vzdelavanivsem.cz/portfolia>)
- **podporovat sebevědomí** žáka a **vést ho k co nejvyšším ambicím**, nikoliv k pragmatickým volbám v souvislosti s budoucí kariérou
- motivovat žáky k tomu, aby budoucí pracovní uplatnění nevnímali **jen jako prostředek k zajištění obživy**, ale hledali povolání/zaměstnání, které je bude naplňovat a uspokojovat
- identifikovat žákovi **vzdělávací motivace**, a dále dlouhodobě a systematicky pracovat na prohloubení **vnitřní motivace ke studiu** (pomůckou může být: http://www.nuov.cz/uploads/AE/evaluacni_nastroje/24_Skolni_vykonova_motivace_zaku.pdf)

PRÁCE S MOTIVACÍ ŽÁKA

Zároveň s kariéřním poradenstvím je u socioekonomicky znevýhodněných žáků důležité pracovat také s jejich motivací ke studiu. Tito žáci často mají z různých důvodů (ať už je to vliv domácího nebo školního prostředí) nižší motivaci ke studiu, která se promítá do jejich schopností školu dokončit. Motivovat žáka je velmi obtížná disciplína, na které by se měli podílet kromě pedagogů také poradenští, případně sociální pracovníci.

Zásadními principy vytváření dlouhodobé vnitřní motivace ke studiu a k dosažení dobrého společenského uplatnění v rámci zaměstnání, které by si měla škola osvojit jsou *zejména*:

- zaměřit se na to, **aby každý žák mohl pocítit školní úspěch** (alespoň v nějaké oblasti vzdělávání) a netrpěl dlouhodobou frustrací z průběhu studia
- v rovině pedagogické **přístupovat ke každému žákovi rovnocenně** bez ohledu na jeho studijní prospěch a poskytnout každému stejně kvalitní výuku (obsahově i didakticky)
- přístupovat k žákům s **respektem** a budovat vzájemný vztah založený na důvěře a dialogu
- klást důraz na vlastní **zodpovědnost** žáků za svou vzdělávací dráhu

- budovat **pozitivní vztah žáka ke škole**, např. zapojováním do mimoškolních aktivit

PODPŮRNE (NE)PEDAGOGICKE PROFESE

Pro úspěšné vzdělávání sociálně znevýhodněných žáků je zcela zásadní **znalost kontextu jejich života**, rodinného zázemí a z toho plynoucích specifických potřeb. Důležitým nástrojem pro odkrývání příčin problémů, a tedy i pro možnost efektivní podpory žáků, jsou **školní poradenští pracovníci: výchovní a kariéerní poradci, metodici prevence, a zejména sociální pedagogové či psychologové**.

Sociální pedagog⁸

Sociální pedagog jako interdisciplinární odborník zajišťuje ve škole **podporu pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami, a to zejména u těch, kteří mají SVP z důvodu odlišného sociokulturního prostředí a jiných životních podmínek**. Jeho zásadní úlohu je fungovat jako **zprostředkující článek mezi rodinou a školou**: komunikuje s rodiči i učiteli, v případě potřeby s dalšími institucemi jako je OSPOD, sociální služby apod.

Sociální pedagog poskytuje **individuální poradenství žákům**, obvykle dlouhodobého charakteru, v rámci něhož se na něj mohou obracet s osobními problémy ve školním, ale i osobním životě. To mu umožňuje poznat kontext života žáka a zjistit příčiny jeho školních obtíží či selhávání, a poté podporovat žáka (i jeho rodinu) v jejich úspěšném řešení. Může rovněž intervenovat do **vytváření pozitivního školního a třídního klimatu**.

Sociální pedagog je také důležitým **podpůrným nástrojem pro pedagogy** při výskytu problematického chování žáka, kterým může na základě individuální práce s žákem poskytnout potřebné informace k řešení situace. Jeho role může být rovněž facilitační v rámci **komunikace mezi pedagogy a žáky**, nebo uvnitř pedagogického sboru.

⁸ Sociální pedagog stále není zákonem definován jako pedagogický pracovník podle zákona o pedagogických pracovnících (č. 563/2004 Sb., v aktuálním znění). Podmínkou výkonu jeho činnosti je získání vysokoškolského vzdělání v oborech zaměřených na sociální pedagogiku, nebo vysokoškolské či vyšší odborné vzdělání v oborech zaměřených na sociální práci, např. sociální pracovník (zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v aktuálním znění).

Více k pozici sociálního pedagoga viz <https://zapojevsechny.cz/clanek/detail/k-cemu-je-ve-skole-dobry-socialni-pedagog>

Pozice sociálního pedagoga není dosud státem systematicky uchopena a financována, je však možné jeho činnost podporovat z projektů ESF prostřednictvím tzv. projektových šablon MŠMT.

Školní asistent⁹

Profese školního asistenta je nepedagogická podpůrná pozice, která není legislativně definována a její zřizování i obsah se dosud řídil projektovými výzvami MŠMT ministerstva školství. Podle projektových výzev je profese školního asistenta zřizována **za účelem podpory dětí a žáků ohrožených školním neúspěchem** (zejména v důsledku nedostatečné podpory vzdělávání ze strany rodiny, dlouhodobě špatného prospěchu, nízké motivace nebo kázeňských přestupků) a **žáků ze sociálně znevýhodněného prostředí**.

Školní asistent **poskytuje základní nepedagogickou podporu přímo v rodině** při spolupráci s rodiči a při přípravě na vyučování, **zprostředkovává komunikaci mezi rodinou a školou** spočívající v zajištění pravidelné školní docházky žáků, porozumění rodinnému prostředí žáků a zajištění přenosu informací mezi školou a rodinou; zprostředkovává rodině informace o školní úspěšnosti žáka, případně o potřebě s žákem pracovat. Pomáhá v **překonávání bariér mezi školou a rodinou**, které mohou vyplývat z odlišných životních podmínek žáka nebo odlišného kulturního prostředí. Školní asistent také pomáhá při rozvoji mimoškolních a volnočasových aktivit žáků. Zároveň je **organizační podporou pedagogů** při práci se žáky se speciálními vzdělávacími potřebami (např. při zajištění školního stravování, pomůcek nebo školních výjezdů apod.).

Stejnými aktivitami se v případě sociálně znevýhodněných žáků může zabývat i **asistent pedagoga**, což je pozice ve školním prostředí již dobře zavedená a ukotvená v rámci podpůrných opatření pro žáky se SVP.¹⁰ Role školního asistenta se tedy do jisté míry podobá roli sociálního pedagoga, jde však o méně expertní činnost zaměřenou nikoliv na poradenství, ale na praktickou rovinu spolupráce školy a rodiny s důrazem na spolupráci v přirozeném rodinném prostředí žáka. Je tedy vhodným doplňkem sociálního pedagoga při podpoře žáků ze sociálně znevýhodněného prostředí.

Na základě výše uvedeného *na úrovni škol doporučujeme:*

⁹ více ke školním asistentům viz <https://www.asistentpedagoga.cz/skolni-asistent/profese-skolniho-asistenta>

¹⁰ více k roli asistenta pedagoga při podpoře žáků se SVP z důvodu odlišného sociokulturního prostředí a jiných životních podmínek viz: https://www.researchgate.net/publication/343934291_Asistence_ve_vzdelavani_zaku_se_socialnim_znevychodnenim

- **zavedení pozic sociálního pedagoga a školního asistenta v rámci ŠPZ** jako účinné prevence předčasných odchodů žáků s vícečetnými bariérami ve vzdělávací dráze
- **zajištění dostatečného pracovního úvazku** sociálního pedagoga i školního asistenta tak, aby měli dostatek prostoru pro rozvoj svých činností
- kladení důrazu na **propojení činnosti uvedených podpůrných nepedagogických pozic s pedagogy v rámci školy** (obousměrná výměna informací, společné řešení problematických situací, vzájemná podpora a důvěra)

Na úrovni systémové doporučujeme:

- **zakotvení pozice sociálního pedagoga mezi pedagogické pracovníky** podle zákona o pedagogických pracovnících (č. 563/2004 Sb., v aktuálním znění)
- **zavedení systémového financování** obou podpůrných profesí, aby byla zajištěna jejich kontinuita bez ohledu na podmínky projektových výzev
- širší **propagaci pozic** sociálního pedagoga a školního asistenta včetně vytváření dostatečné metodické podpory

SOCIÁLNÍ PRÁCE

Sociální práce s rodinami žáků ohrožených PO může znamenat významnou podporu pro úspěšnou vzdělávací dráhu. Kromě sociálního pedagoga, který působí přímo na škole, lze v tomto smyslu efektivně využít také služeb terénních sociálních pracovníků, kteří **docházejí sociální pracovníci přímo do rodin** žáků, a mohou tak být v úzkém kontaktu s rodiči, nahlédnout komplexnost problémů rodiny v jejím přirozeném prostředí a získat si její důvěru. Terénní sociální pracovník je v dlouhodobém **intenzivním kontaktu s rodinou**, kde řeší obtíže rodiny v celém komplexu (bydlení, dluhy, zaměstnání, apod.) a má možnost podílet se i na řešení vzdělávání dětí. Z aspektu sociální práce je předmětem intervence **rodina jako celek**, nikoliv pouze žák. Efekty intenzivní sociální práce se pak velmi pozitivně promítají i do vzdělávání dětí. Při využívání sociální práce k podpoře studia žáků ze sociálně znevýhodněného prostředí je důležité **sdílení informací** mezi jednotlivými aktéry a **koordinovaná a dlouhodobá spolupráce** všech zainteresovaných subjektů.

Při řešení SVP žáků ze socioekonomicky znevýhodněného prostředí tedy doporučujeme:

- navázat spolupráci s existujícími terénními programy sociálních služeb (zejména SAS, TP) v místě školy

- za pomoci sociálních pracovníků vytvářet multidisciplinární síť podpory kolem rodin dětí ohrožených PO a věnovat se podpoře dlouhodobě
- intenzivně komunikovat se sociálními pracovníky a využívat metody case managementu, konkrétně pak např. případových konferencí s účastí rodičů žáka
- využívat osobní asistenci sociálních pracovníků (pokud tuto roli neplní podpůrné pedagogické profese) při jednání školy s rodinou žáka
- v případě vysoké zátěže školy žáky pocházejícími ze sociálně znevýhodněného prostředí zvážit zřízení pozice terénního sociálního pracovníka pro práci s rodinami přímo ve škole (na projektové bázi)

FINANČNÍ PODPORA

Pro mnoho nízkopříjmových rodin představuje studium dítěte finanční zátěž. Ekonomická situace žáka/rodiny může být bariérou v různých typech situací. Jednou z nich je nedostatek finančních prostředků související s nutností pokrýt náklady na některé učebnice, ale zejména na vybavení nezbytné pro praktickou výuku. Nepříznivá ekonomická situace rodiny se může například také tím, že žák vedle školy musí docházet na brigády, nebo že rodiče nemají na uhrazení školních pobytů a akcí. Díky tomu může docházet k situacím, kdy žák nemá dostatek kapacit na učení, nevytváří si dostatek pozitivních vazeb ke spolužákům a učitelům apod., což následně může vést k předčasnému odchodu. Finanční motivace může fungovat jako dobrý nástroj podpory a prevence PO. Školám proto *doporučujeme využít co nejširší spektrum finanční podpory pro tyto žáky*. Jaké existují její možnosti a formy?

Prospěchová/motivační stipendia

Lze získat skrze dotační program kraje, od neziskovek a nadací nebo od firem (sponzoring). Udělit je může také přímo škola. Nevýhodou u některých programů je jejich **administrativní náročnost**, kdy škola musí dokládat vynaložené prostředky. Podpora od krajů a firem se také zaměřuje **pouze na žáky vybraných oborů**. Z tohoto pohledu se jedná o podporu vybraných oborů, a **nikoliv o podporu zaměřenou na sociálně znevýhodněné žáky**. Těm jsou častěji určeny programy poskytované neziskovými organizacemi a nadacemi.

- **Krajská prospěchová stipendia¹¹** jsou určena pouze pro žáky 14 ti vybraných H oborů. Pokud žák splní podmínky pro jeho získání (žádná neomluvená absence, průměrný prospěch) může obdržet maximálně 12 tisíc Kč za 3 roky studia. Žákům středních zdravotnických škol v rámci 4letých maturitních oborů je určeno **motivační stipendium Jihomoravského kraje pro podporu žákům nezdravotnických lékařských oborů¹²**. Žák se zavazuje prací pro vybranou nemocnici na 1 až 2 roky. Výše stipendia je max. 40 tis. Kč.
- **Firemní stipendia.** Některé firmy nabízejí finančně zajímavá stipendia pro žáky vybraných oborů. Podmínkou je kromě dobrého prospěchu a docházky někdy také závazek práce u budoucí firmy. Například firma Gasnet nabízí 4 500 tis./měs. Požaduje za každý rok stipendia jeden rok závazku práce¹³. Další firmy, které nabízejí stipendia v JMK kraji jsou například Dopravní podnik města Brna, Instastav nebo Firesta.
- **Stipendia a podpora od neziskových organizací a nadací.** Jedním z nejzkušenějších aktérů na tomto poli je *Člověk v tísni*, který má šířeji pojatý stipendijní fond, z něhož lze hradit i náklady nesouvisející přímo se studiem, mohou se jím tedy pokrýt i jiné životní náklady jako je bydlení. V rámci organizace *IQ Roma Servis* od roku 2012 funguje stipendijní fond na podporu vzdělávání, do něhož přispívají individuální dárci apod.

Placené praxe a stáže

Většina škol organizuje placené praxe a stáže přímo u firem a organizací, mezi různými obory ale existují značné rozdíly v ohodnocení. Zatímco žáci upřednostňují placené praxe od 1. ročníku, v praxi k tomu dochází většinou až od 2. roč.

- V případě praxe je důležité respektovat kromě potřeb školy a oboru také zájmy žáků, a pokud je to možné vyjít vstříc konkrétnímu zájmu/zaměření, ale i potřebám (např. vzdálenost místa praxe od bydliště) žáků.
- Při praxi umožnit žákům vykonávat reálné základy jejich budoucí profese a neodkazovat je pouze na pomocné činnosti, nebo činnosti, které nechtějí vykonávat

¹¹ <http://www.jmskoly.cz/organizace/odbor-skolstvi-jmk/jmskoly-1104>

¹² <https://dotace.kr-jihomoravsky.cz/Grants/18071-506-Dotacni+stipendijni+program+za+ucelem+stabilizace+nelekarskeho+zdravotnickeho+personalu+v+nemocnicich+zrizovanych+Jihomoravskym+krajem+2022.aspx>

¹³ https://www.ssremesel.cz/media/Dokumenty/Odborn%C3%BD%20v%C3%BDcvik/Mechanik_plyn_zar/HR_Grid%20SOU_letak_A5.pdf

kmenoví zaměstnanci organizace poskytující praxi; Zároveň je vhodné dbát na rozmanitost a pestrost činností.

Materiální podpora žáků – obědy, vybavení, školní pobyty, kursy a akce

Zatímco na základních školách existuje více možností, jak materiální pomoc žákům zajistit (například obědy lze zajistit přes program MŠMT Obědy do škol, nebo program MPSV Obědy zdarma) pro školy střední takové programy k dispozici nejsou. Bezúplatné obědy i další materiální podporu lze zajistit například:

- ve spolupráci s místní charitativní organizací, nadací, nebo neziskovou organizací, například s Charitou ČR, která peníze vybírá prostřednictvím veřejných sbírek.
- ze školního fondu (obtěžně realizovatelné, pokud většina rodin patří spíše k nízko a středně příjmovým).
- z vlastního nadačního fondu školy (vlastní nadační fond v JM má například Obchodní akademie a Střední odborné učiliště ve Veselí nad Moravou.¹⁴
- spolupráce s ÚP, využití dávky pomoci v hmotné nouzi – dávka MOP, využití pozice školního sociálního pedagoga/sociálního pracovníka školy

¹⁴ <https://www.oaveseli.cz/nadacni-fond>

Mimořádní okamžitá pomoc

Zajistit materiální pomoc při studii na střední škole, lze i prostřednictvím Úřadu práce, s využitím mimořádné okamžité pomoci. Podmínkou je, aby rodina byla v hmotné nouzi. Jedná se o nenárokovou a jednorázovou dávku, kterou lze dle zákona o pomoci v hmotné nouzi (č. 111/2006 Sb.) poskytnout (mimo jiné) i na uhrazení výdajů souvisejících se vzděláním (nezaopatřeného) dítěte nebo s jeho zájmovou činností. Maximálně může rodina (bez ohledu na počet dětí) v jednom kalendářním roce dostat celkem desetinásobek částky životního minima jednotlivce (tj. 38 600 Kč). V kontextu studia na SŠ lze teoreticky dávku poskytnout na učebnice a učební pomůcky, pracovní oděv a pracovní pomůcky pro učně, zimní lyžařský a letní výcvikový kurz, dojíždění do školy, zefektivnění domácí přípravy či komunikaci se školou (např. na pořízení počítače a softwaru, připojení na internet, jsou-li potřebné pro studium, a dítě nemá možnost je využívat v dostatečném rozsahu ve škole), nebo na mimoškolní aktivity dětí a pomůcky pro jejich realizaci. Praxe ale ukazuje, že přístupy kontaktních pracovišť Úřadu práce k poskytování této dávky nejsou zcela jednotné, jejich některých je v některých případech značně restriktivní a argumentace pro neudělení postavená na nepřijatelných argumentech (Veřejný ochránce práv, 2020).

CO FUNGUJE (NÁSTROJE VYUŽÍVANE V PRAXI)

INDIVIDUÁLNÍ ÚROVEŇ PODPORY – ZAMĚŘENÁ NA KONKRETNÍHO JEDNOHO ŽÁKA

Každý žák by měl mít možnost získat při vzdělávání individuální podporu. U žáků ohrožených PO je individuální podpora, tedy podpora zaměřená a zacílená na konkrétního žáka zásadní. V praxi najdeme různé osvědčené nástroje pro tento typ podpory žáků. **V obecnější rovině** se jedná zejména o úpravu přístupu k žákovi jako individuu s akcentem na jeho specifické potřeby, zájmy, a také možnosti. Jeví-li nějaký žák známky školního selhávání, nebo odpoutávání se od školy, a je tedy potenciálně ohrožený PO, *doporučujeme zaměřit se na následující:*

- **Identifikace příčin problému:** při výskytu problematických okolností školní dráhy žáka (zhoršení prospěchu, časté absence, rušivé chování, různé typy rizikového chování, apod.) je třeba v první řadě řešit rozpoznání příčin těchto problémů, k čemuž může efektivně pomoci využití sociálního pedagoga, školního psychologa či jiného zástupce ŠPZ, pátrat po příčinách ale může také třídní učitel, který má navázaný dobrý vztah s žákem. Při hledání příčin problému je zásadní zjistit co nejširší kontext života žáka, identifikovat rizikové momenty a hledat (ideálně v multidisciplinárním týmu s účastí rodičů) možnosti jejich řešení. Platí zde, že řešení musí nastat, co nejdříve, než se problémy prohloubí a jejich eliminace bude výrazně obtížnější.

- **Individuální přístup¹⁵:** ke každému žákovi je třeba přistupovat individuálně, přizpůsobit styl výuky i komunikace jeho potřebám, možnostem a schopnostem. Individuální přístup umožňuje respektovat jedinečné vlastnosti a potřeby každého žáka a přizpůsobit jim především tempo učení, uspořádání obsahu a organizaci učební činnosti, včetně rozvržení času, vyžaduje ale také schopnost pedagoga rozpoznat specifické individuální charakteristiky žáků, a to nejen v oblasti učení, ale i v oblasti komunikace. *Jak ho lze v rámci vyučování dosahovat?*
 - přizpůsobením komunikace osobnostnímu nastavení žáka
 - diferenciací kolektivu třídy – vytváření homogenizovaných skupin žáků s podobnými předpoklady a potřebami
 - přizpůsobením/diferencováním výukových metod a didaktických postupů
 - přizpůsobením/diferencováním výukových materiálů
 - rozvržením vyučovacích hodin tak, aby odpovídaly (speciálním) vzdělávacím potřebám žáků (frontální X individuální X skupinová výuka)
 - upravením časové dotace ke zvládnutí učiva (viz např. koncept Mastery Learning¹⁶)

¹⁵ více též zde: <http://katalogpo.upol.cz/mentalni-postizeni-nebo-oslabeni-kognitivniho-vykonu/modifikace-vyučovacich-metod-a-forem/4-2-2-individualni-prace-se-zakem-4/>

¹⁶ https://wiki.rvp.cz/Knihovna/1.Pedagogický_lexikon/M/Mastery_Learning

- rozložením učiva do malých dílčích kroků s důrazem na vlastní tempo postupu žáka (tzv. Programované učení¹⁷)
 - důrazem na průběžnou zpětnou vazbu
 - využitím vzájemné pomoci žáků mezi sebou
- **Respektující přístup:** Respektující přístup¹⁸ učitele – a školy obecně – ke všem žákům je nutnou podmínkou pro spokojenost žáka ve škole, důležitým **předpokladem pro možnost školního úspěchu** a významnou prevencí **proti frustraci ze vzdělávání**, která může vést k předčasnému odchodu. Opakem respektujícího přístupu je mocenský vztah, na který může žák reagovat pouze dvěma způsoby – buď poslušností, nebo vzdorem. Obě tyto reakce mají negativní důsledky pro osobnostní rozvoj žáků a pro jejich vzdělávací dráhu. **V respektujícím vztahu nese učitel řadu odpovědností, s ohledem na mentální úroveň žáků o řadě věcí rozhoduje, ale nikdy by způsob, jakým to dělá, neměl potlačovat potřeby žáka ani snižovat jeho důstojnost** – je sice nadřazený, ale ne nadřazený. Respektující přístup umožní žákům rozvinout **sebeúctu**, ale také přijmout **zodpovědnost** za své jednání (i učení). Obojí je pro motivaci ke studiu a úspěšný průchod vzdělávacím systémem velmi důležité.
- Respektující přístup se ukazuje jako obzvláště důležitý u žáků, kteří jsou méně studijně úspěšní.** Takoví žáci jsou často vystaveni podceňování ze strany učitelů a dostává se jim i jejich menší pozornosti. To pak vede k frustraci a pocitům marnosti, které mají – bez ohledu na jejich studijní potenciál – výrazný vliv na dosaženou úroveň studia. Kromě toho má absence respektu k některým žákům, třebaže studijně slabším, **negativní vliv na třídní klima** a vztahy mezi žáky v kolektivu. Domníváme se proto, že **respektující přístup pedagogů k žákům je jednou ze zásadních (a často nenaplněných) potřeb žáků** ve všech vzdělávacích stupních a zejména na střední škole je **významným faktorem pro spokojenost** se školou, a tedy protiváhou k push out faktorům, které vedou k opuštění vzdělávání.

KONKRETNÍ NÁSTROJE PODPORY

¹⁷ https://kraken.pdf.cuni.cz/~zegklitm/programovana_vyuka/

¹⁸ více o respektující výchově in: Kopřiva, P. a kol.: Respektovat a být respektován, Spirála, 2008

DOUČOVÁNÍ

Doučování jako forma pomoci žákům, kteří mají z různých důvodů učební problémy, nestačí tempu školního vyučování nebo dosahují slabších studijních výsledků je jednou ze základních metod individuální podpory. Doučování může být buď **individuální nebo skupinové**. Obě možnosti mají své výhody a vždy je třeba zvážit na základě osobní charakteristiky žáka a jeho obtíží a možností doučovatele, kterou z nich zvolit. Při doučování mají doučující větší možnost než pedagogové ve škole **přizpůsobit výuku i výukové materiály potřebám žáka**. Mají rovněž širší možnost nabídnout žákům **alternativní způsoby, jak plnit určité školní úkoly a posilovat jejich silné stránky** v kontrastu s dlouhodobými problémy s učivem a zažívaným neúspěchem. Při doučování je prostor postupně a nenásilně upravovat cíle, metody, rychlost a dokonce i povahu doučování tak, aby byl brán zřetel na **individuální potřeby žáka** se vzdělávacími obtížemi. Doučování by se nemělo zaměřovat pouze na samotné aktivity spojené s úkolem, ale naopak **přispívat k objevení a rozvoji specifických schopností žáka při řešení úkolů**. Doučování se může konat na půdě školy, kde jej obvykle realizují její učitelé, tedy i běžní učitelé žáků, nebo v rámci sociálních služeb (NZDM, SAS) a projektů NNO v jejich zázemí nebo přímo v rodinách.¹⁹ Doučování je v současné době podporováno MŠMT prostřednictvím *Národního plánu doučování*²⁰.

Při doučování doporučujeme zohlednit následující:

- Žáci často vnímají doučování negativně proto, že jim zasahuje do volného času, kterého vzhledem k rozsahu vyučování a školních povinností na SŠ nemají mnoho. Je proto důležité **vhodně volit čas a rozsah doučování**. Osvědčuje se **individualizace doučování** ve smyslu nepravidelného ad hoc doučování v případě potřeby, namísto pravidelného docházení na nezacílené obecné doučování některého z předmětů.
- Doučovatelé by měli být **zkušení profesionálové a odborníci** v doučovaném předmětu

¹⁹ doučování v rodinách tradičně poskytuje např. organizace Člověk v Tísni (<https://www.infoabsolvent.cz/Temata/ClanekZP/6-3-05/Doucovani-deti-v-rodinach-Clovek-v-tisni-o-p-s-/46>)

²⁰ více zde: <https://doucovani.edu.cz>

- Při volbě doučování jako nástroje podpory je důležité zohlednit přání žáků a dobrovolnost jejich docházky oproti jednostrannému direktivnímu „přidělení“ doučování jako podpory žáka
- Doučování by mělo být v maximální míře individualizované – a to i v případě skupinového doučování – aby bylo docíleno co největšího efektu při využití konkrétních potřeb a schopností žáka

VRSTEVNICKÉ DOUČOVÁNÍ - PEER TUTORING²¹

Jednou ze zajímavých variant doučování a širšího rozvoje dětí/žáků je tzv. vrstevnické doučování, neboli peer tutoring, což znamená **doučování mladšího žáka starším**. Podstatou Peer tutoring je **využití vrstevnického vztahu a vrstevnického prostředí**. Kromě pomoci ve zvládnutí učebních obtíží kontakt mladšího žáka se starším kamarádem ovlivňuje jeho způsoby vystupování, jednání i myšlení, mladší žák se také může snadněji se starším žákem ztotožnit, protože je mu bližší z hlediska věku, role i zájmů. V rámci peer tutoring může starší žák podporovat mladšího také při **osvojování způsobů smysluplného trávení volného času** nebo při **rozvoji sociálních kompetencí**. Základním předpokladem účinného peer tutoring je dobrý **vzájemný vztah obou stran**. Peer tutoring pak může být velmi prospěšný mladšímu, který je ve vztahu v roli žáka, ale i staršímu z dvojice, který vystupuje v roli učitele.

²¹ inspirativním projektem vrstevnického doučování je např. projekt „Kámoš“ (<https://www.barevnysvetdeti.cz/pro-rodiny/>)

Program vrstevnického doučování „peer tutoring“ v Krnově

<https://www.spgs-szs.cz/O-skole/Aktuality/Podpora-inkluzivního-vzdelavani-a-doucovaci-kluby.aspx>

Program peer tutoring realizovali ve městě Krnov, z dotačního programu OP VVV.

Doučování probíhalo ve školním klubu na internátu střední školy a několika místních NNO. Je založeno na využití vrstevnického vztahu – kontaktu staršího a mladšího žáka, kteří si jsou blízcí z hlediska věku, role i zájmů. Pomáhá zbavit se obtíží v komunikaci, posiluje sdílení a spolupráci. V tomto projektu žáci středních škol doučovali žáky škol základních. Projekt je možné adaptovat tak, že žáky na školách středních budou doučovat vysokoškolští studenti.

Jako například na Opavské univerzitě <https://www.slu.cz/slu/cz/doucovani>

Lze realizovat projektu Národní plán doučování. Finance byly do škol rozeslány krajskými úřady, vyučovat mohou i studenti, škola s nimi uzavírá DPP.

<https://doucovani.edu.cz/files/doucovani-dopis-skolam-21-12-2021.pdf>

MENTORING²²

Podobným nástrojem jako je peer tutoring je rovněž mentoring, který se ale nezaměřuje pouze na doučovací aktivity, ale spíše na **širší podporu jedince/žáka** ve školním, sociálním i pracovním prostředí. V praxi se mentoring neomezuje na podporu dětí/žáků a vzdělávání, ale je to metoda hojně využívaná i mezi dospělými a má různé typy zaměření. Jeho **podstatou je předávání zkušeností, rozvoj a partnerské vedení osobou mentora směrem k osobě mentorovaného** (tzv. *mentee*). V případě žáků SŠ má využití mentoringu významné **přínosy v oblasti podpory úspěšného vzdělávání, kariérního rozvoje, rozvoje sociálních dovedností a strategií smysluplného trávení volného času**. Může napomoci **překonávání různých životních obtíží**, které se pak promítají i do školního života žáků. Stejně jako u vrstevnického doučování je zásadní navázání bližšího vztahu mezi oběma stranami, vzájemná důvěra a pochopení.

CASE MANAGEMENT²³

²² Mentoring ve svém vzdělávacím programu využívá např. organizace IQ Roma servis (<http://www.gendalos.cz>)

²³ Pro bližší popis a praktické návody k využití case managementu doporučujeme metodiku organizace Člověk v Tísni (https://www.clovekvtsni.cz/media/publications/1462/file/metodika-case_ok_opr2.pdf)

Case management je metoda užívaná především v sociální práci, jejíž význam **spočívá v nastavení jednotného postupu různých odborníků a služeb, které směřují k celkové stabilizaci a zlepšení situace osob/rodin**. V oblasti vzdělávání lze case management definovat jako strukturovaný proces postupů a opatření, který pomáhá **komplexně řešit problematickou situaci žáka a nastavit prostředí, které žáka podpoří v jeho školních dovednostech**. Case management se ve školní praxi využívá tam, kde **má žák více problémů**, které je třeba řešit, aby nebyl ohrožen průběh vzdělávání. Při využití metody case managementu se **podpora orientuje na žáka a jeho rodinu** a směřuje k tomu, aby žák mohl využít veškerý svůj potenciál k získání co nejširšího spektra vědomostí a kompetencí.

Čím se vyznačuje case management ?:

- V rámci case managementu je možné řešit **široké spektrum problémů**, s kterými se může žák potýkat. **Podle povahy řešených obtíží se skládá tým** spolupracujících odborníků a zástupců relevantních institucí, v němž má každý na starosti určitou část řešení, které však probíhá v **úzké spolupráci a koordinovaně**.
- Do spolupráce je vždy kromě odborníků **zapojena rodina s žákem** tak, aby se na řešení rovněž aktivně podíleli. Spolupráce musí být na dobrovolné bázi a respektovat potřeby a přání podporovaných, kteří zde nejsou v pasivní roli objektu, ale jako spolutvůrci řešení.
- Důležité je také vyrovnat se v rámci case managementu s legálními a etickými **způsoby sdílení informací** o klientech. Ve vytvořeném multidisciplinárním týmu je vždy jeden člen v roli **case managera**, který celý proces podpory řídí a koordinuje. Typickým nástrojem case managementu je **případová konference** za účasti všech relevantních subjektů.
- V oblasti řešení vzdělávacích obtíží žáka mohou být v týmu zastoupeni kromě zástupců školy (ŠPZ, třídní učitel), zástupci OSPOD, poskytovatelů sociálních služeb, SVP, ale i třeba lékaři (praktik, psychiatr, aj.) a jiné profese. **Složení týmů je variabilní na základě charakteru řešených problémů**. V rámci aplikování case managementu přináší efekt **intenzivní spolupráce**, která může mít krátkodobý nebo dlouhodobý charakter, a zásadní je **jasně stanovený společný cíl** intervence.
- U žáků ohrožených předčasným odchodem ze vzdělávání, který je sám o sobě charakterizován jako komplexní dlouhodobý proces s řadou příčin, může využití case managementu, tedy multidisciplinární spolupráce odborníků pro podporu řešení případu konkrétního žáka, přinášet velmi dobré výsledky. *Doporučujeme proto se na tuto metodu zaměřit a využívat jejího potenciálu v prevenci PO.*

PRÁCE S UČEBNÍMI STYLY

Každému žákovi při osvojování učiva vyhovuje určitý učební styl, neboli **způsob jakým přijímá a zpracovává informace**, který se zakládá na osobnostních charakteristikách jedince.²⁴ Pro školní úspěšnost žáka, ale i pro hladký průběh pedagogické práce je velmi přínosné znát preference žáků z hlediska učebních stylů. Přestože vždy není možné přizpůsobit se v rámci třídního kolektivu stylům učení všech žáků, je výhodné je znát a brát na ně ohled. **Pokud žákům umožníme učit se způsobem, který jim je nejbližší, dosáhneme toho, že si látku osvojí rychleji a trvaleji**, a zároveň podpoříme jejich motivaci k učení.

Proto doporučujeme:

- provádět **diagnostiku**²⁵ učebních stylů (prostřednictvím ŠPZ) **při zahájení studia** na SŠ a pravidelně ji opakovat (neboť se v průběhu studia proměňuje); **s výsledky podrobně seznámit žáky (rodiče) i učitele** a poskytnout jim na základě toho praktická doporučení a podporu
- **respektovat specifické potřeby** žáků v souvislosti s jejich preferovanými učebními styly
- podle možností **přizpůsobit výuku**: využívat širokou škálu vzdělávacích metod a střídat různé pedagogické přístupy; volit multisensorický přístup se zapojením různých smyslů či pohybu; nabízet žákům více možností, z nichž si mohou vybrat; využívat metody zážitkového učení;

PEDAGOGICKE INTERVENCE²⁶

²⁴ k teorii učebních stylů více in: Mareš, J.: Styly učení žáků a studentů, Praha 1998

²⁵ diagnostický dotazník LSI je dostupný např. zde:

https://is.muni.cz/el/1441/podzim2018/SZ6046/um/DOTAZNIK_STYLU_UCENI-LSI.pdf nebo zde: <https://archiv-nuv.npi.cz/t/diagnostika/dotaznik-stylu-uceni-lsi.html>

k diagnostice učebních stylů více zde: <http://www.inkluzevpraxi.cz/kategorie-pedagog/2114-styly-uceni-jak-si-nejlepe-osvojujete-nove-veci>

²⁶ metodika k zajišťování pedagogické intervence je dostupná zde: https://www.edu.cz/wp-content/uploads/2021/01/Metodicky_pokyn_Pedagogicka_intervence.pdf

Smyslem pedagogické intervence v pojetí poradenské praxe je **vyrovnávání příležitostí a podmínek při vzdělávání**. Pedagogickou intervencí se dostává potřebným žákům **intenzivnější podpora** ze strany pedagogů k posílení jejich strategií v učení a **k doplnění a procvičování problematických oblastí učiva**; případně **třídnímu kolektivu v situaci rizika působení sociálně patologických jevů**. V praxi je tato podpora realizována obvykle formou doučování v počtu jednoho až šesti žáků.

Dosud byla pedagogická a speciálně pedagogická intervence pro žáky s přiznanými podpůrnými opatřeními spočívajícími v úpravě vzdělávacích obsahů zařazována do individuálního vzdělávacího plánu na doporučení školského poradenského zařízení. Novelou vyhlášky č. 27/2016 je podpůrné opatření pedagogická intervence přesunuto mezi podpůrná opatření prvního stupně,²⁷ takže **nově na tuto podporu dosáhnou i ti žáci, kteří nejsou aktuálně klienty (ŠPZ), nebyly jim ještě diagnostikovány speciální vzdělávací potřeby, ale přesto potřebují podporu ze strany školy**. Tato úprava přináší školám zefektivnění poskytování pedagogické intervence, které umožní reagovat pohotově na aktuální vzdělávací potřeby žáků a přinese snížení administrativní zátěže škol, zákonných zástupců i ŠPZ. Zjednodušením možnosti poskytování tohoto podpůrného opatření bylo umožněno využívat jej také jako jeden z funkčních nástrojů individuální podpory při prevenci PO. Doporučujeme tedy rozšíření využívání pedagogické intervence v praxi SŠ jako méně náročného, avšak efektivního nástroje podpory.

PODPŮRNÁ OPATŘENÍ NA ZÁKLADĚ DIAGNOSTIKOVANÝCH SVP

Žáci se SVP patří k těm, kteří jsou více ohrožení předčasným odchodem ze vzdělávání. V kontextu SŠ se setkáváme především s problematikou **nediagnostikovaných SVP**, které se negativně promítají do školní úspěšnosti žáků. Mnozí žáci, kteří čerpali podpůrná opatření z důvodu SVP na ZŠ, při přechodu na střední školu – z různých důvodů (např. stigmatizace) - znovu nepodstoupí diagnostiku, přestože jejich SVP přetrvávají, a školy jim pak nemohou poskytnout odpovídající podporu.

Proto na úrovni školy a ŠPZ doporučujeme:

- při příchodu na SŠ **zjišťovat informace** o předchozí vzdělávací dráze žáka a jeho případných SVP
- při projevech selhávání ve vzájemné spolupráci s rodiči usilovat o **pedagogicko-psychologickou diagnostiku žáka** a při zjištění SVP **poskytnout adekvátní podpůrná opatření** (zejména využít úpravy vzdělávacího plánu,

²⁷ Poskytování pedagogické intervence je nově samostatně upraveno v § 4a vyhlášky.

individuální vzdělávací plán, asistenta pedagoga, úpravy očekávaných výstupů vzdělávání)

- věnovat pozornost **komunikaci podstaty a účelu podpůrných opatření přidělených žákům se SVP v rámci třídního kolektivu**, aby nevznikaly pocity křivdy na jedné straně a stigmatizace na straně druhé

SKUPINOVÁ ÚROVEŇ PODPORY – ZAMĚŘENÁ NA TŘÍDNÍ KOLEKTIV

Jedním z důležitých faktorů působícím motivačně na průběh studia, a zvyšující pravděpodobnost jeho úspěšného ukončení, je **pozitivní klima školy**. Pozitivní školní klima je jedním z hlavních momentů, který v případě že žáci čelí jiným překážkám motivuje k tomu tyto překážky překonávat.

Co a kdo ovlivňuje klima školy a vztah a motivaci žáků k učení?

- vztahy žáka se spolužáky, tak vztahy žáka a učitele,
- větší zapojení do chodu školy a budování pocitu sounáležitosti se školou.
- míra zapojení rodiny do školní komunity

Co pomáhá k pěstování dobrých vztahů mezi žáky navzájem a žáky a učiteli?

- pravidelně provádět diagnostiku školního/třídního klimatu a na jejím základě plánovat další kroky (více k tématu například zde: [Diagnostika škol \(diagnostikaskol.cz\)](https://www.nntb.cz/))
- o problémech komunikovat
- přistupovat k žákům partnersky, projevovat jim skutečný zájem, být trpělivý.
- konflikty řešit v jejich zárodku, i když je nemusíme vyřešit ihned.
- pořádat třídnické hodiny/kruhy zaměřené na osobnostně – sociální dovednosti a výchovu
- sdílet konfliktní situace s kolegy, nechat si poradit od zástupců ŠPZ
- nepodceňovat výskyt šikany a při hledání řešení požádat o radu odborníka (školní psycholog, metodik prevence, výchovný poradce apod.)
- instalovat schránku důvěry (nikoliv vedle ředitelny, nebo na hlavní rušnou chodbu, ale do ústraní), nebo propagovat jiné způsoby k anonymnímu hlášení šikany, například internetovou platformu NNTB Nenech to být²⁸.

²⁸ <https://www.nntb.cz/>

- věnovat zvýšenou pozornost adaptaci při přechodu ze základního do středního vzdělávání je stejně jako adaptaci na nový třídní kolektiv, a to jak na individuální (individuální konzultace), tak na skupinové úrovni (adaptační kurzy, dny, pobyty).
- umožnit žákům trávit společný čas mimo školu, nebo na půdě školy mimo výuku, přispívá k budování dobrých vztahů v rámci třídy i školy. spolupráce s DDM, NZDM apod.
- podporovat větší zapojení žáků do chodu školy a budování pocitu sounáležitosti se školou i komunitou, u žáků i rodičů
- pravidelné veřejné oceňování úspěchů žáka
- pravidelné jednání školního parlamentu s ředitelem
- neformální komunikace s žáky

Besedy se společností Podané ruce

<https://podaneruce.cz/beseda-s-taterem/>

Jedná se o interaktivní motivační program pro žáky základních a středních škol Najdi svou cestu. Hlavním aktérem programu je NENY, raper a zpěvák. Svým programem se snaží zvyšovat vybavenost dětí potřebnými schopnostmi a dovednostmi pro život, posilovat jejich sebedůvěru a ochotu převzít zodpovědnost sami za sebe.

Co pomáhá podpořit motivaci žáků i sounáležitost se školou?

- pořádání pobytových zájezdů v rámci ČR i do zahraničí
- spolupráce s tuzemskými školami
- spolupráce s DDM, NZDM apod.
- společné sportovní, kulturní a školní společenské akce
- účast na charitativních projektech
- práce na komunitních projektech
- účast na propagaci školy, účast na žákovských soutěžích
- sdílení vize školy, kterou spoluutváří všichni aktéři školy

ZAPOJENÍ RODINY DO VZDĚLÁVACÍHO PROCESU A ŽIVOTA ŠKOLY

Intenzivnější zapojení rodiny do vzdělávacího procesu dítěte a silnější provázanost mezi školou a rodinou je jeden z důležitých faktorů zvyšujících školní úspěch a spokojenost žáků ve

škole, a zároveň preventujících PO. Tento trend vychází jednak z toho, že **bez vhodné podpory rodiny a její spoluúčasti na vzdělávání nemá dítě plné šance na školní úspěch**, a dále z předpokladu, že **rodiče jsou „experty“ na své děti**, což se vyplatí v rámci vzdělávacího systému respektovat. Pro navázání užšího vztahu a zapojení rodičů je zásadní, aby **škola nevystupovala z pozice nadřazeného** a byl budován **vzájemný partnerský vztah** s rodiči, který směřuje k tomu, aby rodiče pomáhali spoluutvářet školu. Pedagogické instituce by měly pracovat na vzdělávací dráze žáka ve společné koordinaci a v dialogu s rodiči. Spolu s tím je rovněž důležité nezapomínat na **zapojení samotného žáka** a otevřeně ho do partnerské spolupráce zahrnout tak, aby mohl pocítit sounáležitost se školou a nabýt přesvědčení, že přispívá k utváření své vzdělávací dráhy. Tím, že se posílí (neformální) vazby mezi školou a rodinou včetně žáka se výrazně zvyšuje **identifikace žáka se školou**, což prohlubuje jeho motivaci ke studiu a snižuje se riziko jeho odpoutávání od vzdělávání. Ukazuje se, že pro efekt zvýšení sounáležitosti se školou a spokojenosti žáků při studiu, které podporují setrvání žáka ve vzdělávání, má důležitý význam také **vytváření kontaktů mezi rodiči navzájem**, čímž vzniká komunita soustředěná kolem školy. V rámci takto utvářené komunity se pak rodiče mohou **vzájemně podpořit a pomoci** řešit náročnější situace. Vedlejším efektem budování intenzivnějších vztahů mezi školou a rodinami je pak **dobré školní klima**, ale i třeba **zlepšení obrazu školy** u širší veřejnosti.

Pro vyšší zapojení rodičů do vzdělávacího procesu mohou školy využít jednak formální kontakty (třídní schůzky, konzultační hodiny, tripartitní schůzky, formální korespondence), *při nichž je důležité:*

- uplatňovat partnerský přístup a **nevystupovat z pozice nadřazeného**
- používat **vhodný komunikační styl**, kterému porozumí všichni, včetně rodičů ze sociokulturně znevýhodněného prostředí
- volit **vhodné prostředí** pro formální setkávání; například při konzultacích či tripartitních schůzkách využít prostor, kde bude zajištěno dostatečné soukromí pro rodiče i učitele
- zohledňovat **časové možnosti rodičů** a přizpůsobit jim nabídku konzultačních hodin nebo čas třídních schůzek)
- poskytnout **dostatečný prostor rodičům** a neomezovat se na jednostrannou výměnu informací, která rodiče posouvá do pasivní role

Kromě formálních kontaktů školy a rodiny je zásadní vytvářet také příležitosti pro **kontakty neformální**, které však vyžadují zapojení pedagogů obvykle nad rámec jejich povinností.

Vhodnou podporou pedagogů jsou v tomto případě podpurní (ne)pedagogičtí pracovníci školy (ŠPZ, asistenti), kteří by na tyto činnosti měli v rámci svého pracovního úvazku dostat prostor. Neformální kontakty jsou významné pro **vyváření důvěry** mezi rodinou, žákem a školou, umožní škole **lepší poznání individuálních možností a potřeb rodin/žáků**, a podobně rodinám pomohou v **lepším pochopení potřeb a nároků školy**, které se pak promítne do podpory při vzdělávání jejich dětí.

Pro neformální kontakty s rodinami žáků lze využít například:

- **Individualizovanou komunikaci učitele a rodičů** – spontánní rozhovory, emaily, telefonáty, setkání, návštěvy v domácnosti, získávání zpětné vazby od rodičů nad rámec obligatorních kontaktů v rámci třídních schůzek nebo konzultací konajících se obvykle na základě existence nějakého problému
- **Komunitní akce** – veřejné akce, oslavy, festivaly, divadelní představení, koncerty, plesy, rodičovská setkání (uvítací akce pro nové rodiče, rodičovské kavárny, tematické večery, apod.)
- Pomoc rodičů při pořádání akcí
- Zapojení rodičů do výuky a projektů
- Pozvání na pozorování výuky či prezentace
- **Spolurozhodování rodičů:** školní rada, školní konference, třídní rada, předmětová konference
- Vzdělávání a školení rodičů, mentoring mezi rodiči
- Účast na školních/žákovských soutěžích a jejich prezentacích

Pro intenzivnější zapojení žáka je důležité:

- **Informovat** o průběhu spolupráce s rodiči a obsahu komunikace mezi učitelem a rodiči (účast na tripartitních schůzkách, individuální konzultace s pedagogy/poradenskými pracovníky)
- Podporovat **partnerský přístup** mezi pedagogy a žáky, jehož základem je intenzivní komunikace a vytvoření prostoru pro ovlivňování vlastní školní dráhy (zpětná vazba, diskuse, spoluvytváření obsahu vyučování)
- Vtahovat žáky do života školy i nad rámec učebních povinností a zapojovat je do **mimo výukových aktivit**

- Vytvářet možnosti pro budování vztahů napříč různými školními kolektivy a ročníky (společné aktivity pro žáky různých tříd; starší žáci jako průvodci či mentoři mladších, apod.)

Při snaze otevřít školu rodině a zintenzivnit vzájemnou spolupráci je vždy zásadní, aby měli pedagogové a další školní pracovníci **jistotu v podpoře kolegů a vedení školy**, vhodnou podporou mohou být také více angažovaní rodiče. V rámci podpory školských pracovníků se osvědčují např. pravidelné supervize zaměřené na vztahy mezi učitelem a rodiči i učitelem a žáky.

OTÁZKA NASTAVENÍ RVP A ATRAKTIVITY VÝUKY

V souvislosti s předčasnými odchody ze škol lze zmínit také na **problém nevhodně sestavených nebo obsahově přetížených RVP**. V prvním případě se žáci neučí to, co je bylo rámci praxe v daném oboru požadováno, v tom druhém jsou na žáky kladené velmi vysoké až nepřiměřené nároky, díky čemuž nezbyvá čas na rozvoj jiných důležitých dovedností (například sociální gramotnost). Vedle obsahu učiva je pro žáky dále důležitý přístup a osobnosti učitele i to, aby pro ně **výuka byla dostatečně atraktivní**, a aby škola žákům „nabídla něco navíc“.

Pro zatraktivnění výuky lze doporučit například:

- pořádání projektových dnů
- poskytnout možnost získat bezplatně řidičský průkaz, svářečí kurz a další benefit dle studijního zaměření
- poskytnout možnost naučit se něco částečně „mimo obor“, zámečníci se učí soustružit apod.
- zavést placené praxe nejpozději ve 2.ročníku (viz kapitola 3.2.)
- výuku přiblížit více praxi
- dle možností upřednostnit názorný výklad před teoretickým
- při praktickém vyučování (v závislosti na typu studovaného oboru) se osvědčuje zadávat žákům úkoly, při nichž mohou vytvářet konkrétní použitelné produkty, nikoliv jen nacvičovat jednotlivé odborné úkony. Tento přístup zvyšuje motivaci žáků ke studiu, zároveň jim přináší uspokojení z práce a zpřesňuje jejich představy o budoucím povolání

- spolupracovat se zahraničními lektory a výměnné pobyty (například SOŠ stavební a zahradnická na Praze 9 a kominická škola v Mühlbachu – vybraní žáci tráví v této škole s vedoucím učitelem odborného výcviku několik dní, seznamují se tu s novými technologiemi apod.
- pořádání odborných exkurzí
- realizaci (zahraničních) pracovních stáží (například SOŠ stavební a zahradnická na Praze realizuje pracovní stáže v rámci projektu Leonardu pro zahradnické obory, jehož součástí je absolvování 14denního floristického semináře v Holandsku a praxe tamtéž. stavebních oborů na podzim tohoto roku (Finsko, Německo).
- pořádání pobytových zájezdů v rámci ČR i do zahraničí
- pořádat setkání s odborníky z praxe, besedy a workshopy
- spolupracovat s tuzemskými školami

Příloha č. 1. INDIKÁTORY ZVYŠUJÍCÍ RIZIKO PŘEDČASNÉHO ODCHODU²⁹

	Navrhované indikátory	Popis
1	Docházka	Žák zameškal více než 18 hodin v měsíci bez uznatelného důvodu
2	Školní výsledky	Úroveň schopností žáka v počítání/čtení/psaní neodpovídá jeho věku NEBO Žák dosahuje velmi nízkých známek v hlavních předmětech.
3	Chování	Žák se opakovaně chová nevhodně nebo agresivně
4	Věk	Žák je o dva nebo více let starší než jeho spolužáci

²⁹ Tabulka je inspirována metodikou Equity in Education for all (2014). Ke stažení zde: https://www.ecmikosovo.org/uploads/Manual%20for%20School%20PRTANs_ENG.pdf.

5	Zdravotní stav	Žák má zdravotní postižení/SVP NEBO chronické onemocnění NEBO jiné vážné fyzické nebo psychické obtíže (včetně minulých traumat)
6	Rodinná situace	Žák je sirotek nebo nevyrůstá s rodiči Žákovi rodiče mají zdravotní znevýhodnění Rodina je v extrémní situaci (chudoba, sub standardní bydlení, SVL) Žák je rodič Žák pracuje
7	Zapojení rodiny	Rodina žáka se nezajímá o jeho vzdělávání; odmítá se zapojovat do chodu školy/vzdělávání dítěte, nebo se zapojuje pouze minimálně
8	Vrstevnický tlak	Rodinní příslušníci žáka (sourozenci/bratřanci a sestřenice/rodiče apod.) předčasně opustili vzdělávání, nebo dochází do školy nepravidelně NEBO Žákům okruh přátel je tvořen dětmi a mladými lidmi, kteří předčasně opustili vzdělávání, nebo jsou starší a do školy již nechodí, nebo těmi s prokazatelně antisociálním chováním
9	Bezpečí	Žák je obětí, nebo vystaven riziku domácího násilí nebo jiným způsobům zneužívání, zanedbávání nebo vykořisťování
10	Sounáležitost	Žák se ve škole necítí dobře, nepociťuje pocit sounáležitosti ke škole/spolužákům/učitelům
11	Studijní dráha	Žák jednou nebo dvakrát opakoval ročník na ZŠ. Žák odešel ze 7. nebo 8. třídy. Žák přešel z jiné střední školy.
12	Motivace pro výběr školy	důvodem volby nebyl zájem žáka o obor, ale jiné okolnosti

Pozn. Tabulku vyplňuje třídní učitel ve spolupráci s výchovným poradcem/metodikem prevence minimálně dva krát ročně. Jednotlivé indikátory lze seřadit dle závažnosti a rozdělit barevně do tří škál (vyjma posledních dvou).

Příloha č. 2. Užitečné zdroje k vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem (cizincům)

Metodické a výukové materiály, informace, přehledy

Metodika MŠMT podrobně popisuje možnosti poskytování podpory žákům cizincům.

https://www.inkluzivniskola.cz/sites/default/files/uploaded/metodika_msmt_pro_spz_0.pdf

Metodické doporučení pro ŠPP od NPI. <https://cizinci.npi.cz/metodicke-doporuceni-pro-poskytovani-sluzeb-skolskych-poradenskych-zarizeni-zakum-s-nedostatecnou-znalosti-vyucovaciho-jazyka-a-z-odlisneho-kulturniho-prostredi/>

Materiály vzniklé v rámci ročního *přípravného kurzu pro podpory žáků cizinců* v rámci školní výuky. <https://ceskylevouzadni.cz/>

Podrobnosti k podpurným opatřením na SŠ. <https://www.inkluzivniskola.cz/podpurna-opatreni-na-ss>

Přehled středních škol podle oborů pro ukrajinské žáky (v ukrajinštině).

<http://www.infokariera.cz/prehled-strednich-skol-podle-oboru-pro-ukrajinske-zaky>

Tipy, jak nastavit vstřícné prostředí nejen žákům s OMJ na SŠ : [jak se může SŠ připravit na nástup žáka s OMJ](#) nebo jak mu pomoci se začleněním do školy a kolektivu prostřednictvím kamaráda [buddyho](#). [Začleňování středoškoláků s OMJ](#).

Přečtěte si, jak je možné nastavit podporu jazyka v hodinách v článku [Výuka na SŠ](#).

Informace pro rodiče, různé jazykové verze. [informace pro rodiče - jazykové verze - např. dokument Studium na SŠ - jazykové verze.](#)

Kurzy a semináře

Kurzy prohlubující znalosti jazyka a přípravné kurzy na maturity v Praze.

<https://www.sjs.cz/czech-for-foreigners/kurzy-pro-stredoskolaky-s-omj.html>

Semináře týkající se začleňování a výuky žáků s OMJ na SŠ „Jak podpořit žáky s odlišným mateřským jazykem v ZŠ a SŠ“. <https://www.inkluzivniskola.cz/aktualni-otevrene-seminare>.

Roční přípravný jazykový kurz ČJ, a podpora během studia

<https://www.inkluzivniskola.cz/rocni-pripravny-kurz-ke-studiu-na-ss>

Organizace a webové portály

<https://cizinci.npi.cz/>

<https://www.euroguidance.cz/novinky/2022/zdroje-migrace.html>

<https://www.edu.cz/ukrajina/>

<https://www.pagresearch.cz/post/integrace-ukrajinskych-uprchl%C3%ADku-v-cr-2022>

<https://www.inkluzivniskola.cz/>

Tato brožura vznikla v rámci projektu Implementace KAP JMK II, registrační číslo CZ.02.3.68/0.0/0.0/19_078/0017177 v rámci Operačního programu Výzkum, vývoj a vzdělávání, s finanční podporou z Evropské unie a Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

jihomoravský kraj